

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ» ТА «СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»

Статтю присвячено визначенню сутності та співвідношення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення». Автор зауважує, що метою соціальної політики є створення умов для розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, надання особливого захисту тим верствам населення, які його потребують, а саме: об'єктам соціальної політики, розв'язання або пом'якшення соціальних проблем, спричинених економічними обставинами. До об'єктів соціальної політики належить соціально-трудова сфера, яка характеризує ступінь соціального розвитку та відображає єдність і взаємозумовленість відносин праці та соціальних відносин. Найголовнішими суб'єктами виступають людина та соціальна держава. Справедливо зазначено, що право на соціальне забезпечення – одне з природних прав людини, що обумовлене ходом розвитку людини в суспільстві, визнане світовим співтовариством і закріплене в таких міжнародно-правових актах, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Європейська соціальна хартія. Автор доходить висновку, що термін соціальне забезпечення є складовою поняття соціальний захист.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна політика, право соціального забезпечення.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні реалії розвитку держави потребують значного переосмислення сутності соціального захисту населення та механізмів здійснення соціального захисту населення, та механізмів його здійснення що мають бути адекватні ринковим умовам. Серед різних аспектів соціальної політики держави проблеми забезпечення соціального захисту населення є пріоритетними. Саме тому дослідження теоретичних аспектів понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» набуває особливої важливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціального захисту становить сьогодні предмет зацікавленості представників різних суспільних наук: правознавців, політологів, економістів, соціологів, спеціалістів із державного управління. Значний внесок в опрацювання та дослідженні цієї теми зроблено та розглянуто в роботах Н. Болотіной, Л. Забеліна, В. Дурденевського, В. Андреевой, Б. Сташківа, А. Гончарова, В. Дерєги, Ю. Сердюка та ін.

Метою статті є визначення сутності та співвідношення понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення»

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах господарювання держава бере на себе зобов'язання і відповідальність виступати реальним гарантом соціальних прав своїх громадян і формувати законодавчу базу соціального захисту населення. Ця функція держави стає особливо важливою в період виникнення та

розгортання криз, коли уповільнення економічного зростання веде до згортання більшості соціальних програм. Саме тому проведення виваженої соціальної політики, спрямованої на забезпечення стабільності суспільного життя, створення передумов функціонування його основних інститутів та покращення якості життя населення, актуалізується в сучасних умовах господарювання. Зростання потреби в ефективному соціальному захисті, викликане погіршенням добробуту населення в умовах економічних і соціальних перетворень. Отже, необхідність дослідження соціального захисту населення обумовлена низкою причин, які наразі мають місце в українському соціумі.

Проблематика власне соціальної політики оформлювалася протягом XIX-XX ст. у зв'язку зі зростанням масштабів державного втручання в суспільні процеси, що сприяло виокремленню її зі всього комплексу суспільного регулювання в самостійний напрям, що охоплює своїм впливом специфічну сферу людського життя і діяльності. Поява самого поняття «соціальна політика» пов'язана з формуванням у Європі другої половини XIX ст. теорії і практики соціальної держави, яка активно втручається в суспільні процеси з метою їх регулювання і стабілізації. Нові функції держави, що виникли у зв'язку з її соціалізацією і набули більш системного і якісного характеру, об'єдналися в термін «соціальна політика» [7].

Спочатку поняття «соціальна політика» визначали як систему державних рішень, спрямованих на досягнення добробуту населення. Однак це визначення не є однозначним, адже до такої системи рішень може належати багато напрямів діяльності уряду.

Метою соціальної політики є створення умов для розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, надання особливого захисту тим верствам населення, які його потребують, а саме: об'єктам соціальної політики, розв'язання або пом'якшення соціальних проблем, спричинених економічними обставинами. До об'єктів соціальної політики належить соціально-трудова сфера, яка характеризує ступінь соціального розвитку та відображає єдність і взаємозумовленість відносин праці та соціальних відносин. Найголовнішими суб'єктами виступають людина та соціальна держава.

Право на соціальне забезпечення – одне із природних прав людини, що зумовлене ходом розвитку людини в суспільстві, визнане світовим співтовариством і закріплене в таких міжнародно-правових актах, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Європейська соціальна хартія [11].

Н. Болотіна у своїй роботі «Право соціального захисту» [10] наголошує на тому, що за радянського часу досліджували саме поняття соціального забезпечення. Зокрема, за висновком Л. Забеліна, соціальне забезпечення – це частина заробітної плати робітничого класу, а також сукупність окремих актів, заходів, настанов, тобто діяльність людей, спрямована на підтримання стабільності майнового становища пролетаріату при настанні тих небезпек, які йому загрожують.

В. Дурденевський звертав увагу на управлінський аспект проблеми і визначив соціальне забезпечення як діяльність публічної адміністрації, спрямованої на усунення соціальних небезпек, що загрожують життю і рівню існування різних прошарків населення, шляхом надання їм грошової чи соціальної допомоги.

В. Андреева визначала, що соціальне забезпечення становить сукупність певних соціально-економічних заходів, пов'язаних із забезпеченням матері і дитини, громадян у старості та в разі непрацездатності, з медичним лікуванням і обслуговуванням як важливим засобом профілактики і поновлення працездатності [10].

На думку Б. Сташківа, соціальне забезпечення – це ті види і форми матеріального забезпечення, що надаються на умовах, передбачених законом чи договором, зі спеціально створених для цього фондів особам, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів до існування. Саме у другій половині ХХ ст. поряд з поняттям «соціальне забезпечення» з'явилося поняття «соціальний захист», яке дедалі ширше стало застосовуватися в міжнародних правових актах і зарубіжній юридичній практиці [10].

А. Гончаров теж зазначає, що в радянський період, у зв'язку із недостатнім теоретичним розробленням соціального захисту як соціально-правового інституту, термін «соціальне забезпечення» використовувався в широкому розумінні для визначення всієї сукупності соціально-економічних відносин у країні, що

стосувалися питань соціального захисту, і в цьому розумінні він визначав весь інститут соціального захисту, який отримав назву «право соціального забезпечення». Термін «соціальне забезпечення» у вузькому розумінні використовувався для визначення системи відносин у галузі соціального захисту, пов'язаних із наданням окремих видів забезпечення за рахунок коштів державного бюджету [1].

За дослідженнями В. Дерези соціальний захист відноситься до одного із напрямів соціальної політики поряд із такими, як зайнятість населення, система охорони здоров'я, житлова політика, освіта тощо. Аналізуючи різні теоретико-методологічні підходи до визначення сутності поняття «соціальний захист», автор визначає соціальний захист як процес, діяльність суспільно-політичних інститутів щодо підтримки гідного рівня соціального добробуту людини в конкретних економічних умовах. Метою якого є, з одного боку, надання кожному можливості вільно розвиватися, реалізувати себе, свої здібності через забезпечення гідного життєвого рівня, а з другого боку, дотримання стабільності в суспільстві, соціальну солідарність, підвищення загального добробуту населення [2].

На сучасному етапі розвитку суспільства пріоритетним напрямком соціальної політики держави є соціальний захист. Існують різні теоретико-методологічні підходи до визначення сутності поняття «соціальний захист». Так, Міжнародна організація праці (далі – МОП) визначає поняття соціального захисту як загальну базову соціальну підтримку всім громадянам, незалежно від внесків або тривалості їх трудового стажу. Конвенція МОП 1952 року і наступні міжнародні трудові норми містять дев'ять основних складових соціального захисту: медична допомога, допомога внаслідок хвороби, допомога по безробіттю, у зв'язку з народженням дитини, допомога сім'ям з дітьми, внаслідок виробничого травматизму і професійного захворювання, за інвалідністю, за віком, у випадку втрати годувальника. Тобто наявне широке трактування соціального захисту як соціальної підтримки, яка надається всьому населенню і метою якої є соціальна безпека [2].

Енциклопедія державного управління визначає соціальний захист як комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах. Сфера дії соціального захисту – особа, сім'я, їхній добробут [5].

В. Чепінюга вважає соціальний захист населення є комплексом економічних, соціальних та правових заходів і сукупністю інститутів, що забезпечують усім громадянам країни рівні можливості для підтримання певного рівня життя, а також підтримку окремих соціальних груп населення [4].

Близьку позицію висловлює і С. Приходько, розглядаючи соціальний захист як систему правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення всіх громадян рівними можливостями щодо достатнього життєвого рівня для себе і своєї сім'ї та соціальної підтримки і допомоги за наявності певних обставин, зокрема, у зв'язку з непрацездатністю,

хворобою, безробіттям, техногенно-екологічними катастрофами і в інших випадках при виникненні обставин, за яких вони їх потребують [12].

Ю. Сердюк визначає соціальний захист як систему заходів матеріального та нематеріального характеру, реалізація яких зумовлена соціальною спрямованістю держави на забезпечення життєвих потреб людини та її сім'ї, створення умов для гідного існування при настанні певних обставин [14].

Серед науковців думка щодо співвідношення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» є дискусійним. Приміром, вітчизняні науковці П. Рабінович та О. Панкевич вважають термін «соціальне забезпечення» більш вдалим, ніж «соціальний захист». Причини цього полягають в тому, що у процесі забезпечення прав і свобод людини «захист» є лише одним із складових елементів. Крім того, слово «захист» асоціюється з якоюсь тимчасовою дією, яка має закінчитись, як тільки мине загроза, між тим як «забезпечення» – це тривалий процес, який має сталий характер і не залежить від тимчасових життєвих ускладнень. [13].

На противагу такій позиції, домінуючою нині є така, що визначає соціальний захист більшим за обсягом науковим поняттям, котре включає у свій склад соціальне забезпечення. Це підтверджує, зокрема, позиція О. Мачульської, яка наголошує на тому, що соціальне забезпечення є складовою більшого поняття – соціального захисту. Разом із соціальним забезпеченням соціальний захист включає ще й гарантії охорони праці, здоров'я, навколишнього природного середовища, мінімальної оплати праці та інші заходи, які є потрібними для нормальної життєдіяльності людини й функціонування держави [3].

У ст. 46 Конституції України закріплюється: громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [6].

Право соціального забезпечення – сукупність правових норм, спрямованих на урегулювання соціальнозабезпечувальних відносин у певних організаційно-правових формах, визначених законодавчо стосовно певних категорій громадян [9].

О. Кочемировська та О. Пищулін, порівнюючи ці поняття визначають що соціальне забезпечення – це система державних заходів щодо надання матеріальної допомоги з метою компенсації, зниження або запобігання негативного впливу соціальних ризиків на осіб, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів до існування [8].

Метою соціального забезпечення є вирівнювання соціального становища вразливих осіб відносно інших членів суспільства. Воно є формою вираження політики держави, спрямованої на матеріальне забезпечення окремих категорій громадян (за рахунок частини державного та місцевих бюджетів, фондів соціального страхування, позабюджетних фондів соціального призначення, інших обумовлених законодавством коштів) у випадку настання обставин, що визнаються

державою на цьому етапі розвитку соціально значущими та тягнуть за собою втрату чи зниження доходу, малозабезпеченість, бідність.

Соціальне забезпечення полягає і в безпосередньому наданні державою грошових виплат особам, які мають на них право, і в забезпеченні соціального утримання, наданні медичної допомоги, безоплатному (безеквівалентному) або на пільгових умовах обслуговуванні громадян. Воно охоплює заходи, що передбачають надання допомоги у грошовій або натуральній формах, зокрема в таких випадках:

- відсутність (або нестача) доходу від трудової діяльності (через хворобу, інвалідність, народження дитини, травму на виробництві, безробіття, старість тощо);
- відсутність доступу до медичного обслуговування або фінансова недоступність медичних послуг;
- неможливість або низька спроможність сім'ї утримувати особу, перш за все дитину або непрацездатного (вимушено непрацюючого) члена сім'ї;
- загальна бідність та соціальна ізоляція.

Соціальний захист – це практична діяльність щодо створення сприятливого навколишнього середовища, охорони материнства та дитинства, здійснення допомоги сім'ї, охорони здоров'я громадян, професійної підготовки громадян, забезпечення зайнятості населення, охорони праці, регулювання заробітної плати та доходів населення, забезпечення громадян житлом, регулювання права власності громадян, матеріального обслуговування та забезпечення непрацездатних та інших осіб, які потребують соціальної підтримки.

Соціальний захист полягає у реалізації основних напрямів соціальної політики завдяки комплексу організаційно-правових і соціально-економічних заходів, метою яких є:

- створення для працездатних громадян належних умов для забезпечення їхніх соціально-економічних і духовних потреб;
- гарантоване забезпечення рівня доходу не нижчого за прожитковий мінімум громадянам, які потребують соціальної допомоги [8].

Висновки. На основі вищевикладеного матеріалу, можна стверджувати, що як на законодавчому рівні, так і в науці є наявна деяка невизначеність поняття «соціальний захист» та різні наукові підходи до використання цього терміну. Серед науковців відсутня єдина думка та єдиний підхід щодо тлумачення поняття «соціальний захист». Термін «соціальне забезпечення» є більш вузьким у порівнянні з поняттям «соціальний захист». Його можна визначити як діяльність держави щодо безпосереднього матеріального забезпечення громадян при настанні так званих «соціальних ризиків», що передбачені законодавством, за рахунок грошових фондів держави, які створені для таких ризиків. У свою чергу соціальний захист це діяльність – політика держави, спрямована на створення таких соціально-економічних умов, які б унеможливили настання соціальних ризиків для суспільства. Тому можна стверджувати, що термін «соціальне забезпечення» є складовою поняття «соціальний захист».

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаров А. Поняття соціального захисту / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/15757/32Goncharov.pdf?sequence=1>.
2. Деріга В. В. Соціальна і гуманітарна політика : [навчальний посібник] / В. В. Деріга. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – 152 с.
3. Древаль П. В. Науково-теоретичне обґрунтування поняття «система соціального захисту працівників органів прокуратури» / П. В. Древаль // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 197–203.
4. Чепінога В. Г. Економічна теорія / В. Г. Чепінога [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1584072039794/politekonomiya/ekonomichna_teoriya_-_chepinoga_vg.
5. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ.упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011.
6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.
7. Лопушняк Г. С. Розвиток наукових досліджень у сфері соціальної політики / Г. С. Лопушняк // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32. – С. 67–78 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/efdu_2012_32_10.pdf.
8. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні : аналіт. доп. / О. О. Кочемировська, О. М. Пищуліна. – К. : НІСД, 2012. – 88 с.
9. Право соціального забезпечення : [навч. посіб.] / авт.: С. М. Прилипко, Г. С. Гончарова, В. В. Юровська, О. О. Конопельцева ; за заг. ред. В. В. Жернакова. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – 126 с.
10. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15970122/pravo/sotsialnyi_zahist_ukrayini_ponyattya_struktura.
11. Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення : [навч. посіб.] / І. С. Ярошенко – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с.
12. Приходько С. Держава і соціальний захист громадян / С. Приходько // Право України. – 1999. – № 9.
13. Рабінович П. Соціальне право: деякі питання загальної теорії / П. Рабінович, О. Панкевич // Право України. – 2003. – № 1. – С. 104–107.
14. Сердюк Ю. О. Соціальний захист членів сімей працівників органів внутрішніх справ України : автореф. дис. канд. юрид. наук. / Ю. О. Сердюк – Х., 2005.

И. А. Горбань,

*Институт государственного управления
Черноморского государственного университета им. Петра Могила, г. Николаев, Украина*

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ СУЩНОСТИ И СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ
«СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА» И «СОЦИАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ»**

Статья посвящена определению сущности и соотношению понятий «социальная защита» и «социальное обеспечение». Автор замечает что целью социальной политики является создание условий для развития и оптимального функционирования социальных отношений, предоставление особой защиты тем слоям населения, которые в нем нуждаются, а именно: объектам социальной политики, решения или смягчения социальных проблем, вызванных экономическими обстоятельствами. К объектам социальной политики принадлежит социально-трудовая сфера, которая характеризует степень социального развития и отражает единство и взаимообусловленность отношений труда и социальных отношений. Главными субъектами выступают человек и социальное государство. Справедливо отмечено, что право на социальное обеспечение - одно из естественных прав человека, что обусловлено ходом развития человека в обществе, признано мировым сообществом и закреплено в таких международно-правовых актах, как Всеобщая декларация прав человека, Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, Европейская социальная хартия. Автор приходит к выводу, что срок социальное обеспечение является составляющей понятия социальной защите.

Ключевые слова: социальная защита; социальное обеспечение; социальная политика; право социального обеспечения.

I. Gorban,

*Institute of public administration of State policy and management
Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine*

**DEFINITION OF TERMS AND RELATIONSHIP
«SOCIAL SECURITY» AND «SOCIAL SECURITY»**

The article is devoted to defining the nature and the relationship between "social security" and "social security". The author notes that the goal of social policy is to create conditions for optimal functioning and social relationships, provide special protection to those segments of the population in need, namely social policy objects, solve or mitigate

the social problems caused by economic circumstances . To social policy belongs to the social and labor sphere that represents the degree of social development and reflects the unity and interdependence relations of labor and social relations. The principal actors are the people and the welfare state. Rightly pointed out that the right to social security – one of the natural rights of man, due to the progress of human society, the international community recognized and enshrined in such international instruments as the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, European Social Charter. The author concludes that the term social security is part of the concept of social protection.

Key words: *social security; social providing; social policy; social security law.*

© Горбань І. О. , 2014

Дата надходження статті до редколегії 10.10.2014